

УДК 655.3.066.22/.24(477)"1933/1935"

*Олена Тихоненко,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України*

Різноманіття образотворчих видань 1933—1935 років*

У Державному архіві друку Книжкової палати України серед аркушевих образотворчих видань першої половини тридцятих років минулого сторіччя переважають плакати. Розглянемо їхню тематику на тлі історичних подій того часу, а також у руслі виникнення, розвитку й зникнення мистецьких течій та напрямів.

Упродовж 1917—1930 рр. було закладено фундамент, на якому в подальшому розвивалось мистецтво радянського плаката, були сформульовані основні сутнісні та художні принципи його створення. Дослідниця О. Калашнікова називає такі чинники, під впливом яких, на її думку, розвивався плакат першої третини ХХ ст.:

— соціальні катаклізми, що обумовили необхідність агітації, використання гасел, закликів й у зв'язку з цим актуалізували пошук нових засобів виразності для створення "нового мистецтва";

— наявність попереднього досвіду щодо створення зображення, яке містить елементи умовності у своєму вирішенні (модерн, кубізм);

— необхідність формування нової суспільної й візуальної домінанти — образу трудівника, гегемона;

— моральне старіння попереднього зорового стереотипу [3].

У 1933—1935 рр. великими тиражами видавалися агітаційні плакати, які вважалися на той час найважливішими. У них знайшли втілення політичні, соціальні та культурні гасла доби, а також популярні образи "буржуя", "пролетаря", "червоноармійця" [11, с. 32]. Від художників вимагалися прояв класової свідомості та активна участь у класовій боротьбі. Постанова ЦК ВКП(б) від 11 березня 1931 р. "Про плакатну літературу" орієнтувала художників та видавців на піднесення плакатного мистецтва, підкреслюючи його значення як важливого засобу ідеології і наголошуючи на необхідності підвищення його політичного та професійного рівня в подальшому [6, с. 172]. 23 квітня 1932 р. з прийняттям постанови ЦК ВКП(б) "До реорганізації літературних і мистецьких організацій" було розпочато знищення ще почасти існуючої свободи творчості на всій території ССРР і, звичайно, УСРР (так називалися країна і республіка до 1936 р.) [8, с. 249]. Митцям необхідно було уникати проявів національної своєрідності, залишаючи місце для деяких поверхових рис "національної форми" у сталінській редакції.

Нова ера історії вітчизняного мистецтва розпочалася рішенням XII з'їзду РКП(б) про перехід "від мітингової агітації до масової". У цей період плакат пропагував досягнен-

ня громадського, політичного, господарського життя, викликани індустріалізацією і колективізацією країни. Для цього необхідна була нова художня форма. У прагненні віднайти її створюється плакат, побудований на поєднанні зображення елементів індустріального світу — кранів, верстатів, тракторів — з шрифтами, яким надається пластична змістовність. Нерідко художники малюють одну або дві фігури на фоні новобудов, міських кварталів, реконструйованих сіл, пов'язуючи зображення з відповідним текстом. Плакати 30-х рр. більше були наближені до життя, ніж твори попереднього десятиріччя. Це проявилось і в тому, як змінювалися їхні образи, що втратили притаманну їм у 20-ті рр. деяку абстрагованість [6, с. 167, 170, 176]. Виникає й абсолютно новий тип плаката — синтез фотомонтажу з елементами графіки (його створення є заслугою Г. Клуциса), що іще більше додавало творам реалістичності. Плакати того періоду відображали боротьбу радянського народу за соціалізм, проти міщанства, бюрократії тощо. Важко назвати галузь суспільного життя, яку б минули увагою художники-плакатисти. Боротьба пролетаріату за соціальну справедливість, роль партії та її вождів у будівництві Радянської республіки, колективізація, індустріалізація, антирелігійна, антифашистська та антикапіталістична пропаганда — ось далеко не повний перелік плакатної тематики першої половини 30-х рр. ХХ ст. [6, с. 172].

Чимало образотворчих видань аналізованого періоду, представлених у фонді Державного архіву друку, присвячені індустріалізації, яку також називають сталінською індустріалізацією. Це був процес прискореного нарощування промислового потенціалу Радянського Союзу, покликаний скоротити відставання його народного господарства від показників економічного розвитку капіталістичних країн. Початок соціалістичної індустріалізації як складової частини "триденного завдання з докорінної перебудови суспільства" (індустріалізація, колективізація сільського господарства та культурна революція) був закладений першим п'ятирічним планом розвитку народного господарства (1928—1932). Розглянемо деякі зразки соціальних плакатів 1933—1935 рр., присвячених індустріалізації**: "Справа чести шахтарів опанувати техніку, дати вугілля заводам СРСР. Пролетарському Донбасу — більшовицькі кадри — передову техніку", "Пролетаріят переміг на одній шостій земної кулі, під проводом Комінтерну пролетарська революція переможе в цілому світі", "Розгорнемо та зміцнимо виробництво речей широкого вжитку. Виконаймо найважливіше господарсько-політичне завдання партії та уряду" (1933 р., худож. А. Коротков),

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 10. — С. 34—38.

** У назвах і гаслах плакатів збережено орфографію та пунктуацію оригіналу. Більшість розглянутих видань були випущені видавництвом "Мистецтво", тому видавець зазначений після назв лише тих видань, які випущені іншими видавництвами та організаціями.

"Хай живе 1 травня, бойовий огляд революційних сил міжнародного пролетаріату!" (1934 р., худож. П. Луганський), "Зробимо транспорт фортецею соціалізму!" (1935 р., худож. Е. Світличний, або, за іншими джерелами, Є. Світличний) (фото 1), "Під прапором партії більшовиків, під керівництвом Ленінського ЦК і вождя світового пролетаріату тов. Сталіна — вперед, до вершин радості і щастя людства!" (1935 р., худож. В. Саввін, або Савін) (фото 2), "Хай живе XVIII жовтень!" (1935 р., худож. Ю. Ендржеєвський, прізвище зустрічається й в інших варіантах — Ендржеєвський та Ендржеєвський).

Фото 1

Фото 2

На цих плакатах бачимо типові образи радянських робітників на тлі "плодів" індустріалізації — паротяга, літаків, вагонеток із вугіллям, вдалині помітні труби заводів і будівельні крани. Простежується також притаманна радянським плакатам динаміка.

Якщо перейти до другої складової згаданого "триєдиного завдання", а саме до колективізації сільського господарства, то тут також можна навести чимало показових робіт, таких як: "Колгоспники та радгоспники поширюйте високоякісне вівчарство" (1933 р., худож. В. Кравченко), "Вчасно підготуймо насіння до весняної сівби" (1933 р., худож. В. Могилевський), "Успехи колективізації — торжество ленинського учіння. Под керівництвом партії Леніна і еє большевистского ЦК во главе с тов. Сталиным Советская Украина одержала блестящую победу на колхозных полях" (1933 р., худож. В. Саввін), "Колгоспна бригада бойова ланка в боротьбі за врожайність соціалістичних ланів", "Заскиртуєм хліб у строк, на колгоспних на покосах не

Фото 4

Фото 5

Усі ці соціалістичні заклики, звісно, лунають енергійно, зображення на плакатах також пасують до гучних гасел. Проте після голодної колективізації, кривавої індустріалізації та в розпал нещадних репресій такі оптимістичні образи викликали у заляканих громадян щонайменше суперечливі почуття.

загіне й колосок" (1933 р., худож. М. Каплан) (фото 3), "Всі до колективної більшовицької боротьби із шкідниками поля. Організована й правильна боротьба із шкідниками цукрового буряка підвищує його врожайність" (1933 р., худож. Хижняк).

Фото 3

Гасла на плакатах цієї тематики тепер, через вісім десятиліть, шокують і приголомшують, адже їх було створено саме тоді, коли по українських селах лютував голод, і на тлі цих подій влада засобами плакатного мистецтва закликала людей до вчасного проведення посівної, збирання рекордних урожаїв, вихваляла успіхи і досягнення колективізації. Не менш цинічними виглядають нині й гасла з плакатів наступних після голодного 33-го років: "Іде весна, парує день, в колгоспі наша сила, цвіте країна молода, могутня і щаслива" (1934 р., худож. Б. Білопольський), "Більшовики колгоспів мусять знати трактор, як снайпер рушницю" (б. в., 1934 р., В. Фатальчук), "Жодного втраченого колоска не залишимо в полі" (1935 р., худож. Е. Світличний) (фото 4), "Зустріти наступну весну 1935 р. цілком озброєними! Вчасною підготовкою до весняної засівної кампанії забезпечити раннє закінчення сівби і тим самим добитися більш високого врожаю. П. Постишев", "Ударники соціалістичних ланів! Змагайтеся за високу якість обробітку буряків!" (1935 р., худож. М. Сліпченко) (фото 5), "Ми повинні 1935 рік зробити роком високого врожаю при всяких кліматичних умовах. Постишев" (1935 р., худож. В. Вовченко), "Виконання хлібоздачі — перша заповідь" (1935 р., худож. В. Онуфрійчук) (фото 6).

Фото 6

Що стосується третьої складової "триєдиного завдання з докорінної перебудови суспільства" — культурної революції, то передусім варто розтлумачити, у чому вона полягала. Культурна революція була спрямована на "перевиховання" мас — на "комунізацію" та "радянізацію" масової свідомості, на розрив з традиціями історичної (дореволю-

ційної) культурної спадщини через більшовицьку ідеологізацію культури. На передній план висувалося завдання зі створення так званої "пролетарської культури", заснованої на марксистсько-класовій ідеології, "комуністичному вихованні", масовості культури, зорієнтованої переважно на малограмотні верстви суспільства. Основною функцією мистецтва в СРСР було виховання "нової радянської людини". Протягом усієї історії держави за допомогою літератури та засобів масової інформації, монументального мистецтва та живопису, всенародних свят, демонстрацій і фестивалів утверджували та нав'язували "незаперечні істини": трудящі всіх національностей у СРСР люблять свою батьківщину за її соціалістичну сутність — за справедливу демократичну Конституцію, гуманізм, колгоспний лад, щасливе і заможне життя та інші досягнення соціалізму. Саме радянське мистецтво пропаганди створювало віртуальний образ суспільства достатку. Виховання нового покоління в цьому дусі було важливим завданням, що стояло перед соціалістичною пропагандою. Населення раділо, що живе у державі з "найдосягнатишою демократією у світі", в якій воля людей відіграє помітнішу роль, ніж будь-де [1, с. 67]. Тривалий час соцреалізм залишався головним візуальним засобом агітації за утопічне комуністичне суспільство, сприяв формуванню світогляду та поведінки людей. Влада СРСР досконало володіла технікою "промивання мозку" (англ. brainwashing), а мистецтво слугувало "ідейній переробці трудящих у дусі соціалізму" [1, с. 70]. Прикладом подібного виховання нової радянської культури можуть бути такі плакати: "Колгоспнице, дбай за культурний побут колгоспного села!" (1934 р., худож. В. Фатальчук) (фото 7), "До нових перемог на культурному фронті" (1934 р., ред. Н. Гречишніков), "Мобілізуємо красноармейську активність на боротьбу за культурне та харчове обслуговування. Образцовий харчовий блок — показателю культурності воїнської частини" (1934 р., худож. Г. Дубинський), "Під більшовицьким проводом політвідділів МТС розгорнімо політвиховну роботу в колгоспах!" (1934 р., худож. В. Вовченко), "Міцніють більшовицькі колгоспи, розцвітає заможне культурне життя колгоспників. Працюйте в колгоспі чесно й бережіть колгоспне добро — в цьому шляху до заможного життя" (1935 р., худож. Е. Світличний). Особливу увагу приділялась антирелігійній пропаганді, промовистим свідченням якої є, наприклад, плакат "Рвіть залишки релігійних пут — вони заважають будувати соціалізм!" (1935 р., худож. Н. Карповський) (фото 8).

Фото 7

Фото 8

В окрему групу виділені плакати, присвячені утвердженню нової ролі жінок в соціалістичному суспільстві, які, на думку більшовиків, повинні були працювати на рівних із чоловіками, також прагнучи усіма силами побудувати нове соціалістичне суспільство. Яскраво ілюструють це такі образотворчі видання: "Жінко пролетарко! До нових перемог!

За техніку, культуру, за новий побут" (1933 р., худож. М. Волкова), "Добиймося ще більших успіхів в справі виховання жіночих пролетарських мас в дусі боротьби за цілковиту перемогу соціалізму, в дусі виконання великих заповітів нашого вчителя Леніна". Сталін" (1934 р., худож. Б. Білопольський), "Кожному колгоспові — сезонні ясла. Ясла звільняють колгоспницю-матір для продуктивної роботи в полі" (1934 р., худож. О. Судомора).

Боротьба зі шкідливими звичками, пропаганда здорового способу життя, занять фізкультурою та спортом також мала місце в той період: "З новими рекордами прийдемо до фінішу світової спартакіади!" — закликає плакат 1935 р. художника І. Падалки — представника мистецької школи бойчукістів, якого згодом, у 1936 р., було звинувачено в українському буржуазному націоналізмі, а вже наступного року страчено як "ворога народу". Творчість репресованих плакатистів заслуговує окремої уваги і може бути розглянута в подальших публікаціях при дослідженні наступного періоду розвитку аркушевих образотворчих видань в СРСР — другої половини 1930-х рр.

Радянська влада не лише прагнула привести народ до нового життя, а й зацікавлена була в тому, щоб втримати людей від усіх можливих вад, адже трудові ресурси тоді використовувались на повну потужність. Різно засуджувалось безвідповідальне ставлення до роботи, пропагувалось неухильне дотримання дисципліни, самовіддане виконання трудових обов'язків. Ось гасла плакатів, присвячених цій тематиці: "Підготуймо коня до весняної сівби! Який догляд — такі й коні" (1933 р., худож. П. Луганський), "Нещадно карати крадіїв вантажу на транспорті" (1933 р., худож. В. Нерубенко), "За хорошу організацію животноводческого хозяйства Госстрах предоставляет колхозам льготы. За безхозяйственное отношение к скоту Госстрах прекращает страхование" ("Вукхудожник", 1933 р., худож. Пржевський), "Беречь коня — дело чести и долг каждого осовиохиловца, комсомольца и колхозника. Памятка по сохранению и содержанию коня" ("Вукхудожник", 1934 р., худож. В. Бирюков), "Трактористе! Следуй за правильным живлением трактора паливом, водою, повітрям, мастилом" (1934 р., худож. Е. Світличний), "Товар продавати точною, чистою вагою", "Товар продавати точною, повною мірою", "Запишіть у книгу скарг про всі хиби, що заважають розгортанню радянської культурної торгівлі" (Вид-во Наркомвнуторгу УССР, 1935 р., склав Л. Машкевич).

Фото 9

Елементом відповідального ставлення до виконання трудових обов'язків було й дотримання правил техніки безпеки, до якого закликали видання, адресовані різним категоріям робітників, як-от для трактористів: "Трактористе! Оглянь трактора перед роботою. Несправність у тракторі призводить до нещасних випадків і завдає збитків державі", "Трактористе, бережи своє здоров'я. Під час руху трактора не перевіряй механізмів, не скидай і не надівай пасів" (1933 р., худож.: П. Луганський та М. Волкова); для шахтарів: "Навантажуючи вагонетку, не ставай проти люка!", "Не підіймайся в скіпі", "Не свердли в завалі, користуйся хідником" (Вид-во РПСУ "Український робітник", 1935 р.); для пішоходів та пасажирів громадського транспорту: "Підпорядковуйся сигналам світлофору!", "Не стрибай на ходу! 90% нещасних випадків

трапляється з вини самих пасажирів", "Не ходи бруком, ходи тротуаром. Пішоходець! Йдучи бруком ти заважаш рухові транспорту й це небезпечно твоєму життю!" (фото 9), "Громадянин! Додержуй основні правила вуличного руху" (1933 р., худож. І. Проскураков, псевд. — Кеша).

Берегти своє здоров'я на виробництві й у побуті закликали громадян такі плакати: "Бригадире-колгоспнику! Виконуй санітарний мінімум у таборі! Це застереже бригаду від загрозливих хвороб", "Організуй першу допомогу на полі! Убережеш робочу силу в постійній бригаді" (1933 р., худож.: П. Луганський та М. Волкова), "За новий культурний быт. За чисту й культурну парикмахерську", "За новий культурний быт. Чистота залог здоров'я" (Вид-во Харківського обласного комітету Червоного хреста, 1935 р., худож.: Р. Клиш, І. Шошенський, авт.: д-р М. Каганов, А. Подраж[ш]анський).

Ще однією домінуючою темою образотворчих громадсько-політичних та агітаційних видань того часу була майбутня війна, яку проти країни робітників і селян от-от мав розпочати світовий капітал. У 30-ті рр. радянська пропаганда переконувала народ у тому, що загострення суперечностей імперіалізму набуло таких масштабів, які загрожували не лише безпеці СРСР, а й існуванню всього людства [6, с. 177]. Наведемо зразки антикапіталістичних та антиімперіалістичних гасел із плакатних видань: "У героїчній боротьбі за повалення капіталізму ростуть і міцніють юні могутні батальйони світової армії комсомолу, батальйони світової пролетарської революції!" (фото 10), "Пролетарі всіх країн, пригноблені народи колоній, вище прапор Леніна—Сталіна! Вперед на штурм капіталізму!" (1934 р., 1935 р., худож. П. Горілий), "Перетворимо війну імперіалістичну на війну громадянську" (1935 р., худож.: В. Саввін, К. Бульдін), "Справа паризьких комунарів — безсмертна" (1935 р., худож. М. Сліпченко). Фашизм також піддавався осуду й жорсткій критиці, у тому числі й у творах

Фото 10

плакатного мистецтва: "Бойовий привіт комсомольцям Німеччини, Польщі, Італії, мужнім бійцям проти фашизму!" (1935 р., худож. М. Щеглов), "Трудящі! Всі на допомогу жертвам фашистського терору!" (1935 р., худож. П. Пархет), "Братам по класу, в'язням капіталізму, жертвам кривавого фашизму, борцям за перемогу робітничого класу — наш пролетарський привіт!" (1935 р., худож. Ю. Ендржеєвський). Щоправда, такі заклики аж ніяк не заважали більшовицькій владі співпрацювати з урядами країн, в яких було встановлено фашистський та нацистський лад.

У період загрози нової війни плакатисти, знову ж таки з подачі влади, закликали народ зміцнювати оборону країни, мобілізували його на відсіч агресорові [6, с. 176]: "Той, хто посміє переступити наші межі, буде розгромлений вщент. (Ворошилов)" (1935 р., ред. Д. Гринєць). Також у 1930-ті рр. було видано чимало плакатів оборонної тематики, де прославлялася непереможна Червона армія, лунали заклики до поповнення її лав: "Комсомольці, овладейте технікою, готовьтесь стать летчиками, танкистами, артиллеристами!" (фото 11), "Країні Рад — багатогісячне плем'я безстрашних пілотів", "Привет новому пополнению рядов Красной армии, готовому по большевистскому бороться и побеждать!", "Хай живе Червона армія — вірний вартовий завоювань жовтня" (фото 12), "16 літаків гігантів піднесуться над Країною Рад!"

(1934 р., 1935 р., худож. П. Горілий); видання "Розвивайся, прапор жовтня!" (1934 р., худож. В. Вовченко; музика М. Коляди, слова І. Микитенка), окрім зображень червоноармійців, містить також текст та ноти однойменної агітаційно-закличної пісні.

Фото 11

Фото 12

За таких умов постійної готовності до військових дій не менш актуальними були й плакати з цивільної оборони: "На основе соцсоревнования и ударничества ликвидируем противоздушную неграмотность широких масс трудящихся" ("Укрполіграфоб'єднання", 1933 р.), "Пионеры, учитесь владеть противгазом!" (1935 р., худож. І. Шульга) (фото 13), "Пионеры и школьники, вступайте в кружки Красного креста, сдавайте нормы на значок БГСО (Будь готов к санитарной обороне СССР)" (Вид-во Харківського обласного комітету Червоного хреста, 1935 р., худож. А. Бельський), "Як захищатися від отруйних речовин" (1935 р., худож. П. Борисенко, склав О. Кулик).

Фото 13

Окрему групу образотворчих видань становлять плакати рекламного змісту, однак і вони, окрім своєї основної функції — повідомлення про певний товар або послугу, часто носили також агітаційний або громадсько-політичний характер. У досліджуваному фонді були виявлені такі рекламно-інформаційні ОВ: "Друга всесоюзна лотерея Червоного хреста і Червоного півмісяця С.Р.С.Р. На засоби лотереї посилено роботу оздоровлення праці й побуту трудящих" (фото 14), "Друга всесоюзна лотерея Червоного хреста і Червоного півмісяця С.Р.С.Р. Купуючи квитка лотереї ти зміцнюєш матеріальну базу соціалістичної перебудови побуту трудящих" ("Укрполіграфоб'єднання", 1933 р.), "Екстренні виклики набирайте тільки двома цифрами" (б. в., 1933 р., худож.: П. Луганський та М. Волкова) (фото 15), "Ганчір'я і старий папір є сировина для паперової промисловости. Пайовику! Збери й здай ці покидьки крамницям і ларькам споживкооперації, де одержиш за них гроші і крам" (1933 р., худож. С. Григор'єв), "Санаторий работников прес-

сы "Комуніст" (Вид-во НКЛП—УСРР УПТ, 1934 р.), "Красный крест — на службу шахтеру. Шахтеры! Вступайте в члены Красного креста, крепите санитарную оборону страны", "Технику — на службу санитарной обороне СССР. Покупай билеты 4-й всесоюзной лотереи Красного креста и Красного полумесяца СССР! Крепите санитарную оборону нашей социалистической родины" (Вид-во Харківського обласного комітету Червоного хреста, 1935 р.), "Днепр. Украинский маршрут по Днепру..." (видання Упр. нач. укр. маршрутів ОПТЗ, Т-ва пролетарського туризму та екскурсій, 1935 р.).

Фото 14

Фото 15

Висновки. Дослідження образотворчих видань дає змогу прослідкувати не лише етапи та тенденції у розвитку мистецтва, а й віхи історії держави, еволюцію суспільства. На початку 1930-х рр. митці ще мали певний простір для виявлення свого "Я", їхня творчість ще не була чітко регламентована правлячою партією. Виконуючи замовлення держави, вони ще могли пропонувати власні творчі відповіді. Але показово стає відмінність між неокласикою і соціалістичним реалізмом: коли втручання ідеології змінює ставлення до традиції класичного реалізму та її опрацювання, мистецтво потрапляє у сферу тяжіння інших цінностей. Середовище стає іншим і спонукає до якісних змін усіх процесів розвитку мистецтва [4; 5]. Однак "закручування гайок" у мистецтві вже розпочалось і відчувалось усе виразніше. Митців усе жорсткіше примушували виконувати певні політичні функції, і твори талановитих художників, скульпторів, архітекторів стали вагомими аргументами у руках владної верхівки, допомагаючи маніпулювати свідомістю громадян, мистецтво розглядали як інструмент для задоволення духовних потреб людей і як засіб керування ними. Пропаганда найяскравіше виявляється в образотворчості тоталітарних держав, до яких належав і Радянський Союз. Вивчення її ролі в мистецтві СРСР особливо актуальне в контексті дослідження радянської історії та деміфологізації певних її аспектів, способів запровадження методу соцреалізму. Обраний період був перехідним, знаковим для становлення

радянського режиму; відображення цього перелому спостерігається і в художній сфері: зміна мистецької парадигми з авангарду на соцреалізм, який насправді був партійним (колективним) соцреалізмом, що розквітав під відомим ленинським гаслом "Треба мріяти!". Найпоширеніше визначення методу соцреалізму як "зображення життя в його революційному розвитку", що є "національним за формою і соціалістичним за змістом", передбачає реалізм мрії, зміст якої — грандіозне бачення нового світу, який буде партія [1, с. 66, 71].

В українській художній культурі ХХ ст. тоталітарне мистецтво охоплює більше ніж півсторічний відрізок часу. Його початок збігається зі святкуванням 50-ліття Й. Сталіна (1929), утвердженням культу його особи та переходом до масових репресій [7]. Тридцять років увійшли у вітчизняну історію мистецтва як часи протиріч та знищення мистецьких законів жанру. Головним замовником була правляча Комуністична партія, вожді якої стверджували, що діють від імені робітничого класу. Від митців-графіків вимагалось зображення пролетарських почуттів та ідей. Таке завдання одразу увійшло в дисонанс із нормальним художнім процесом і вже до середини 30-х рр. спочатку призупинило, а згодом практично знищило головну ідею мистецтва — свободу у виборі теми, сюжету, образу. Зразки тогочасних плакатів продемонстрували регрес і повну залежність митця від влади, що призвело до зниження рівня усієї графічної творчості на теренах Радянської України і відкрило шлях до кон'юнктурної творчості у галузі плаката — найрозповсюдженішого пролетарського мистецтва того періоду [8, с. 268].

Колекція зразків плакатного мистецтва, що зберігається у фонді аркушевих образотворчих видань Державного архіву друку Книжкової палати України, має неабиякий дослідницький потенціал. Вивчення науковцями наявних у ній документів більш ніж вісімдесятирічної давнини набуває значної актуальності не лише в контексті розкриття історичної правди про події тридцятих років минулого століття, а й з огляду на стан збереження друкованої продукції. Адже як видання плакат недовговічний, що пояснюється його цільовим і тематичним призначенням: він розрахований на миттєвий вплив, цьому призначенню підпорядкована і його зовнішня форма — крихкий папір, нетривкий фарби тощо. Ось чому цей вид ОВ, хоч він і доволі часто випускався досить великими тиражами, вкрай рідко тепер потрапляє у букіністичну мережу, а зберігається переважно у нечисленних архівах та колекціях (цим і пояснюється унікальність аналізованого фонду). Проте кожен плакат, як і будь-яке інше видання, — це пам'ятка своєї доби. До того ж, у мистецтві плаката — масовому й такому, що оперативному реагує на найважливіші події сучасного життя, цей зв'язок проявляється найвідчутніше. Плакат також є своєрідним витвором графічного мистецтва, рисунком, композиція якого не тільки розроблялась художником, проте часто й власноруч відтворювалась ним на камені (автолітографія). Він — невід'ємна частина культури, свідок духовного життя, своєрідний образотворчий документ епохи, плакат "говорить" складною мовою, що вбирає елементи різних видів вітчизняного та світового мистецтва, сприяє естетичному вихованню широких мас. І в цьому його основне значення [2, с. 628; 10, с. 61].

Серед аналізованого масиву аркушевих образотворчих видань 1933—1935 рр. за видовою ознакою були виокремлені такі: плакати (у тому числі інструктивно-методичні та виробничо-практичні, навчальні та наочні посібники, громадсько-політичні, рекламно-інформаційні, агітаційні), листівки (картки), портрети, а також бланки та аркушеві видання для дітей (маски, паперові конструктори). Плакати з-поміж усіх названих видів ОВ представлені найбільше. Спектр порушених у них тем досить широкий: видання того періоду присвячені індустріалізації, колективізації, вихо-

ванню нової масової культури, боротьбі з імперіалізмом, капіталізмом та фашизмом, цивільній обороні, техніці безпеки на виробництві, охороні здоров'я населення тощо. У цілому перша половина 30-х рр. ХХ ст. характеризується різноманіттям тематики соціальних плакатів на тлі єдиного стилю художнього втілення. Реалістичність плакатів, впізнавані образи представників робітничого класу, колгоспного селянства, динамічні зображення, пропаганда, енергійні гасла — ось риси, притаманні соціальним плакатам часів індустріалізації та колективізації, що відбувалися в Україні.

Проведене дослідження охоплює лише незначний, проте дуже показовий період розвитку радянського мистецтва загалом та образотворчих видань зокрема. Тож перспективним напрямом для подальших досліджень є вивчення тематики ОВ другої половини 1930-х рр. на тлі історичних умов, в яких вони створювалися.

Список використаної літератури

1. Авраменко А. В. Радянський плакат 1920—1930-х рр. як засіб пропаганди / А. В. Авраменко // Наукові записки НаУКМА. — 2010. — Т. 101 : Теорія та історія культури. — С. 66—72.
2. Гутник Л. Інформаційний потенціал українського кіноплаката 1960—1970 років : (за матеріалами зібрань НБУВ) / Л. Гутник // Наукові праці бібліотеки ім. В. І. Вернадського. — 2005. — Вип. 14. — С. 612—628.
3. Калашнікова О. А. Зображальний аспект візуальної мови графічного дизайну (на матеріалі плаката) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Калашнікова Олена Андріївна ; Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. — Х., 2011. — 20 с.
4. Лагутенко О. А. Українська графіка першої третини ХХ століття: загальноєвропейські тенденції та національні особливості розвитку : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознав. / Лагутенко Ольга Андріївна ; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, [Нац. акад. образотвор. мистецтва і архіт.]. — К., 2008. — 36 с.
5. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ століття / Ольга Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2006. — 238, [1] с.
6. Павлов В. П. Українське радянське мистецтво 1920—1930-х років / В. П. Павлов. — К. : Мистецтво, 1983. — 191 с. — (Нариси з історії українського мистецтва).
7. Роготченко О. О. Образотворче мистецтво радянської України 1930-х років : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Олексій Олексійович Роготченко ; Львів. акад. мистецтв. — Львів, 2004. — 19 с.
8. Роготченко О. О. Соціалістичний реалізм і тоталітаризм / Олексій Роготченко ; Акад. мистецтв України, Ін-т пробл. сучас. мистецтва. — К. : Фенікс, 2007. — 604, [3] с.
9. Склярєнко Г. Деякі поняття і терміни в українському мистецтві ХХ століття / Г. Склярєнко // Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології : наук. зб. Ін-ту мистецтвознав., фольклористики та етнології НАН України. — К., 2002. — Т. 1. — С. 73—82.
10. Шатрова М. Б. Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996—2005) : монографія / Марина Шатрова ; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, каф. бібліотекознав. і бібліогр. — Рівне : Дятлик М. С., 2011. — 256 с.
11. Шевченко В. Я. Композиція плаката : навч. посіб. / В. Я. Шевченко ; Харків. держ. акад. дизайну і мистецтва. — Х. : Колорит, 2007. — 133 с.

В статтє проанализированы изобразительные издания 1933—1935 гг., представленные в фонде Государственного архива печати Книжной палаты Украины. Приводится классификация этих изданий, в зависимости от их видовой принадлежности и тематического направления. В частности, внимание акцентируется на значении изобразительных изданий в сегменте исследования исторического развития страны и общества в анализированный период.

The graphic editions of 1933—1935 years, which are represented in The State Archives of Printing of The Book Chamber of Ukraine, are analyzed in the article. The classification of these documents, depending on their species and subjects, is given. In particular, attention is focused on the importance of graphic editions in the segment of the research of the historical development of the state and society in the analyzed period.

Надійшла в редакцію 25 вересня 2012 року